

CO JE TO STRATEGIE? KONCEPTUALIZACE POJMU A MODEL PRO VYUŽITÍ V BEZPEČNOSTNÍ STRATEGII ČESKÉ REPUBLIKY

WHAT IS STRATEGY? THE CONCEPT AND MODEL FOR ITS APPLICATION IN THE CZECH SECURITY STRATEGY

Jan LUDVÍK, Luděk MORAVEC*

Text vznikl s finanční podporou grantu Programu bezpečnostního výzkumu České republiky 2010 - 2015 MV ČR "Trendy, rizika, scénáře bezpečnostního vývoje ve světě, Evropě a ČR - dopady na bezpečnostní politiku a bezpečnostní systém ČR" (VG20102013009). Článek reflektuje pouze názory autorů a nevyjadřuje nutně postoj žádné instituce, se kterou jsou spojeni.

Abstrakt

Tento článek se věnuje konceptuálnímu uchopení strategie. Autoři vysvětlují silné a slabé stránky chápání strategie na základě prací autorů tak významných jako Carl von Clausewitz, Basil Liddel Hart, André Beaufre a Colin Gray. Chápání konceptu podle Arthura Lykke je následně využito k přiblížení dalších teoretických nároků. Strategie je tedy chápána jako dynamický vztah prostředků, cílů a způsobů. Toto vymezení je pak využito k diskusi o dopadu konceptualizace strategie na tvorbu českých strategických dokumentů. Článek reprezentuje názor, že koherentní propojení výše zmíněných součástí je doposud stále opomíjeno. Autoři se tedy staví za důkladnou a precizní formulaci cílů, jakožto podmínky ke tvorbě jakékoliv funkční strategie. Jakékoliv cíle, či ambice, musí ovšem být formulovány přísně s ohledem na potenciálně dostupné zdroje a proveditelné způsoby jejich využití. Celý proces by se tedy měl spíše podobat známému hermeneutickému kruhu.

Abstract

The article conceptually explains the notion of strategy. Drawing on its understanding by well-established authorities like Carl von Clausewitz, Basil Liddel Hart, André Beaufre, or Colin Gray, the authors discuss strengths and weaknesses of various views. Furthermore, the article employs Arthur Lykke's definition of strategy to demonstrate various conceptual requirements. Strategy is thus perceived as the relationship among means, ends, and ways. Crucial implications for a development of the Czech strategic documents are further examined. The article argues that, the vital importance of coherent interconnection of all the aforementioned parts of the strategy has been so far neglected in this process. It is suggested that particular attention should be paid to the clear formulation of a goal, which is the prerequisite for any meaningful strategy. However, any goals must be developed with the close relation to the available or potentially attainable resources, and purposeful ways how to employ them. The whole process is best described as the hermeneutic circle.

Klíčová slova

strategie, bezpečnost, Arthur Lykke, strategická studia

Keywords

strategy, security, Artur Lykke, strategic studies

* E-mail: JanLudvik@email.cz; moravec.ludek@gmail.com

ÚVOD

Po osmi letech aktualizuje Česká republika svoji bezpečnostní strategii. Vzhledem k tomu, že jde o velmi důležitý dokument, vyvstává přirozeně v kontextu procesu jeho tvorby řada otázek. V samotném textu je strategie označena za základní dokument bezpečnostní politiky ČR. Pokud bude v praxi dodržována, měla by budoucí české bezpečnostní politice poskytnout rámec na řadu let. Kromě poskytnutí tohoto rámce je navíc významný i samotný proces tvorby dokumentu. Ten především určuje, zda bude výsledný dokument v praxi použitelný, či nikoliv. Zároveň umožňuje a podporuje diskusi o širší bezpečnostní problematice. Přes některé pozitivní kroky probíhala zatím tato diskuse neuspokojivě, případně nezávisle na tvorbě bezpečnostní politiky státu, a omezovala se spíše na akademické prostředí. V tomto pohledu je pak vhodné ocenit například snahu ministerstva zahraničních věcí zapojit prostřednictvím odborných seminářů do procesu tvorby strategie širší bezpečnostní komunitu, jakožto i obecnou podporu bezpečnostního výzkumu například ze strany ministerstva vnitra. Široká odborná diskuse může do přípravy bezpečnostní strategie vnést často opomíjené aspekty.

Probíhající diskuse o podobě nové bezpečnostní strategie České republiky se věnovala řadě důležitých faktorů, které by měla nová strategie reflektovat, nicméně poněkud stranou dosud stála klíčová otázka, co to vlastně „strategie“ je. Taková otázka se mnohým může zdát zbytečná. Pojem strategie je v současném diskurzu široce používaný a na první pohled pochopený intuitivně. Právě jeho široké používání však může přispívat i k tomu, že mu jednotliví aktéři mohou připisovat rozdílné významy. Tento text se kloní k názoru, že je pro účely tvorby bezpečnostní strategie třeba tento pojem jasně konceptualizovat. Proti navrženému přístupu je legitimně možné namítnout, že termín strategie má různé významy a není vhodné se omezit na jedinou interpretaci. Takováto pluralita interpretací je do značné míry užitečná. Pro účely tvorby jednoho dokumentu, například bezpečnostní strategie státu, je však vhodné s jednotlivými pojmy pracovat konzistentně a vymežit, jak je chápeme.¹

Tato snaha by neměla být omezena na pouhý pokus o nalezení vhodné definice. Naopak je třeba překonat v českém prostředí typickou zjednodušeně pozitivistickou představu vnímání těchto složitých otázek prizmatem a jazykem připomínajícím právní dokumenty. Význam pojmu totiž není možné arbitrárně stanovit pomocí slovníků. Jazyk sám o sobě je nedílnou součástí společenského života, je dialekticky propojený s jeho ostatními elementy.² Skrze jazyk lidé konstruují význam, který přisuzují jednotlivým objektům. Význam se mění v závislosti na kontextu a stejně tak se vyvíjejí naše normativní pohledy.³ Jednoduše řečeno, definice může být užitečným nástrojem, ale to, jak bude chápána, je podmíněno kontextem. Proto se diskuse o tom, co je strategie, nesmí omezit na hledání definice, ale na širší snahu o vymezení konceptu. Otázka toho, co je strategie, samozřejmě není v odborné diskusi nová. V českém prostředí se k ní vyjadřovala řada prací. Definici strategie se v projektu, který se pokusil o sjednocení české bezpečnostní terminologie, věnoval Ivo Hlaváč.⁴ Za připomenutí stojí rovněž rozbor dané problematiky a strategických studií na stránkách časopisu *Obrana a strategie*, který proběhl v kontextu širší debaty o budoucnosti Ústavu strategických studií Univerzity obrany.⁵ V tomto kontextu tak byly položeny základy pro hlubší porozumění konceptu strategie, a výše zmíněnou diskusi je třeba vnímat jako nepochybně pozitivní příspěvek. Je však také třeba poznamenat, že jde o diskusi víceméně nedokončenou. Do značné míry v tom může hrát svou roli i jistý nezájem o dané téma, jehož viditelnou ukázkou bylo například právě ukončení činnosti zmíněného Ústavu strategických a obranných studií. Strategie je zavedeným pojmem, a mohlo by se tedy zdát, že jeho další konceptualizace již není třeba. Existuje ovšem zásadní důvod pro pokračování započaté diskuse. Stejně jako u jakéhokoli jiného pojmu není chápání pojmu strategie a jeho významu statické, ale dynamicky se vyvíjí.

Cílem tohoto textu je představit možnosti vnímání pojmu strategie a navrhnout vhodnou konceptualizaci tohoto termínu pro účely praktického využití v bezpečnostní strategii ČR. Neklade

si proto za cíl rozvoj ani testování teorie, přestože kvalitní analýza musí vycházet minimálně z implicitního použití teoretických poznatků. Prvním krokem je stručné zhodnocení různých alternativních konceptualizací, a to jak klasických autorů, mezi něž patří Carl von Clausewitz, Basil Liddel Hart či André Beaufre, tak soudobých pohledů, a sice českých i zahraničních. Následně se práce věnuje modelu strategie vytvořenému Arturem Lykkiem z U. S. Army War College.⁶ Text ukazuje jeho klíčové části a především nutnost jejich komplexního propojení pro vytvoření efektivní strategie. Rovněž jsou pak navrženy implikace, které použitá konceptualizace nabízí ve vztahu k tvorbě bezpečnostní strategie ČR.

Jak jsme naznačili výše, hledání definice strategie samo o sobě nepovažujeme za účelné. To však neznamená, že definice odmítáme. Za chiméru ale považujeme představu o tom, že povedou k terminologické ustálenosti, jednoznačnosti či systémovosti. V souladu s rozrůstajícím se proudem autorů se naopak domníváme, že jazyk je konstitutivní složkou reality a naše vnímání je podmíněno kontextem. Na druhou stranu jsou definice součástí tohoto procesu tvorby našeho vnímání. Díky své jednoduchosti nabízejí dobrý odrazový můstek pro náš výzkum. Proto se tento text po metodologické stránce odráží od definic používaných klasickými a soudobými autory. Ty však slouží pouze jako východisko k pochopení významu, který jednotliví autoři slovu strategie přisuzují. Ačkoliv bychom mohli místo z definic vyjít z celkového vyznění dále zmíněných prací, volíme raději představený postup. V omezeních daných našimi epistemologickými východisky totiž umožňuje replikovatelnost našeho výzkumu, která je tradičním požadavkem vědeckosti práce. V tomto kontextu samozřejmě přiznáváme, že k vytyčenému cíli je možné dojít i dalšími postupy. Takové příspěvky do odborné debaty pak více než vítáme. Existence jiných postupů však nemá žádný vliv na „správnost“ našich teoretických, metodologických a empirických východisek a postupů.

JAK DEFINOVAT STRATEGII?

Pro zmíněnou neúplnost současné české debaty omezené spíše na definici než na konceptualizaci jako takovou je třeba se při práci na dané výzkumné otázce obrátit spíše na starší, základní práce v oboru či jejich současné aplikace. Existuje relativně velké množství prací, které se mohou stát základem takového úsilí. Důležitý přelom pro studium strategické teorie nastává ve Spojených státech téměř bezprostředně po skončení druhé světové války a jeho počátky jsou spojeny zejména se jménem Bernarda Brodieho. Brodie ve své zásadní stati nazvané Strategie jako věda brilantně argumentuje pro širší studium strategie se zapojením civilních odborníků. Zcela zásadním příspěvkem v přístupu ke strategii je podle něj z ekonomie převzatý koncept mezního užítku. Strategie se podle Brodieho věnuje tomu, jak *rozvíjet a využívat lidské a materiální zdroje státu tak, aby se maximalizovala totální efektivita státu ve válce*⁷. V následujících desetiletích pak zájem o studium strategie do značné míry koreloval s napětím v mezinárodních vztazích. Jeho prvním vrcholem tedy byla 50. léta, zatímco v období détente poněkud opadá a následně se opět zvedá s takzvaným druhým cyklem strategických studií v kontextu obnoveného napětí mezi Západem a Východem.⁸ Tento text proto ve svém výběru zkoumaných prací používá autory nejen ze skupiny vojenských profesionálů, ale také civilních odborníků. Vzhledem k jeho nezpochybnitelné historické roli ve vytváření našeho pohledu na strategii pak začínáme tím, jak tento pojem chápe Clausewitz.

Ten je oprávněně považován za jednoho z nejvýznamnějších teoretiků v otázkách studia strategie. Jakkoliv jsou některá jeho východiska dobově podmíněná a dnes již přirozeně nevyhovující, Clausewitzův celkový pohled na podstatu války jako na primárně politickou aktivitu je do značné míry relevantní i nadále. I proto dnes Clausewitz stále patří mezi základní četbu na vojenských akademiích i v civilních oborech strategických studií. Samozřejmě není možné vycházet z předpokladu, že „to, co napsal Clausewitz, platí“. Tento problém trefně vystihl J. Boone Bartholomeese. To, že se jedná o Clausewitzovu myšlenku, podle něj neznamená axiomatickou

platnost, nicméně je vhodné takovou myšlenku zvážit.⁹ Pro Clausewitze je strategie *teorií použití boje pro účely války*¹⁰. Strategie je tak vnímána v omezené perspektivě a věnuje se pouze aktivnímu použití ozbrojených sil ve válce. Vzhledem k tomu, jak se dnes posunulo vnímání bezpečnosti, pak samozřejmě Clausewitzova definice nedostačuje. Může však nabídnout výchozí bod.

Jak již bylo zmíněno výše, jednotliví aktéři přisuzují pojmu strategie různý význam. Ponecháme-li stranou rozšíření pojmu do řady odvětví daleko od oblasti vojenství, odkud pojem strategie pochází, musíme konstatovat, že i v omezeném rámci bezpečnostní problematiky neexistuje shoda na tom, co vlastně strategie je. Pro zmapování vývoje a různých souběžných pohledů na koncept strategie můžeme použít příklady, které ve své práci uvádí Bartholomees. Sir Basil Liddel Hart, píšící více než sto let po Clausewitzovi, definuje strategii jako *umění rozmístění a použití vojenských prostředků k dosažení politických cílů*¹¹. Liddel Hart tak nepochybně navazuje na Clausewitze v tom, že válku vnímá jako prostředek k dosažení politických cílů. Chápání strategie je však v jeho pohledu nepochybně širší, a to ačkoliv se omezuje pouze na vojenské prostředky. Jeho přístup ovšem rozšiřuje ten předchozí jak o pasivní použití, tak užití i mimo válečný stav. Vystihuje tak v podstatě praxi své doby.

Přední francouzský stratég, zastánce nezávislých francouzských jaderných sil a Hartův současník, generál André Beaufre, popsal strategii obdobně jednoduchým způsobem. Strategie podle něj nakonec *není ničím jiným než uměním použití síly k dosažení pevně daných politických cílů*. V tomto případě se jeho chápání do značné míry podobá Hartovi. Beaufre navíc poměrně jasně odděluje stanovení cílů od tvorby strategie. To má být podle něj úkolem politiky nikoliv strategie.¹² Beaufre v tomto bodě vychází z clausewitzianské tradice, která podřizuje vojenskou sílu politickým cílům. Na druhé straně však Beaufre kritizuje Hartovu definici jako jednostranně orientovanou pouze na vojenskou sílu.¹³ Uznává tak existenci nevojenských nástrojů na nejvyšší úrovni, takzvané totální strategie.¹⁴ To do značné míry vychází z jeho dialektického chápání povahy konfliktů jako neustálé interakce nejen aktivně protichůdných sil, na kterou jsou zainteresované strany nuceny reagovat.

Ze stejného pohledu pak vychází koncept strategických vzorců v rámci této „totální strategie“. V těchto vzorcích dochází k opět dialektickému střetu mezi cílem a zdroji, které jsou k dispozici. Výsledkem je silný důraz na prioritizaci cílů, a v důsledku se pak tedy tvorba strategie posouvá na vyšší úroveň rozhodování. Na této úrovni do tvorby strategie vstupuje prioritizace daného cíle na straně jedné, role a způsob použití jednotlivých nástrojů pak na straně druhé. Beaufre tak propojuje zdroje a způsoby do vzájemně dynamického komplexu. Cíle jsou však v jeho chápání statickým elementem, který vychází z povahy dané konfliktní situace.

Do jisté míry obdobně jako Hart a Beaufre přistupuje ke strategii i jeden z předních soudobých teoretiků, Colin S. Gray, který ji chápe jako *použití síly nebo hrozbu použití síly k dosažení politických cílů*¹⁵. Přestože se Gray explicitně neomezuje na vojenskou sílu, je jasné, že je taková definice pro účely české bezpečnostní strategie nevhodná. Obsahuje však zásadní logiku, která charakterizuje proces tvorby strategie. Tu nacházíme ve vztahu použití prostředku (v Grayově případě vojenské síly, neboť hrozba silou je v širší perspektivě rovněž způsobem použití síly) k dosažení politických cílů. Gray také zcela neopomíjí existenci dalších, nevojenských nástrojů státní moci, nicméně se stále omezuje pouze na jejich interakci v souvislosti se zvoleným prostředkem působení. Je tedy nasnadě, že za určitých podmínek nelze cílů dosáhnout. V takovém případě je pro Graye strategie nástrojem k dosažení určité míry kontroly. Stále se však drží holistického chápání strategie jako vztahu prostředku a postupu v daném kontextu.¹⁶ Základní kvalitou všech předešlých definic, které více či méně vychází z clausewitzovské tradice, je, že oddělují, co odděleno být má, tedy vzájemné vztahy veličin vstupujících do tvorby strategie a využití jednotlivých instrumentů. Dalším společným znakem konceptualizací vycházejících z původního pojetí strategie v souvislosti s vedením války je jejich funkční omezení do úrovně vojenské strategie. Proto je jejich použití jako základu pro tvorbu dokumentu, který aspiruje na

fungování na úrovni vyšší, nevhodné, z podstaty omezující a nedostatečně reflektující možnost dynamického nakládání s cíli.

Z výše uvedených konceptů postupně vyplývá vertikální členění do tzv. strategických úrovní. Tak, jak se prohlubuje a rozšiřuje koncept bezpečnosti, ale i škála možných nástrojů a způsobů řešení konfliktních situací, se stává toto rozlišení stále podstatnějším. Obecné mechanice fungování nejvyššího stupně, dnes známého jako „*Grand Strategy*“, se věnuje pouze Andre Beaufre, do značné míry pak i Colin Gray ve své novější tvorbě. Ten se však zaměřuje na ortodoxní clausewitzovskou linii použití veškerých národních kapacit v konfrontační situaci a důsledně v souvislosti s použitím síly.¹⁷ Takové vnímání však není zcela vhodné, pakliže se má model vztahovat ke tvorbě dokumentu, jako je Bezpečnostní strategie ČR. Je tedy nutné hledat koncept, který umožňuje dostatečnou flexibilitu pro specifickou, nejvyšší, strategickou úroveň.¹⁸ Klíčová se jeví role cílů a jejich stanovení, prioritizace a dynamického charakteru, která je pro danou úroveň do jisté míry specifická.

Česká definice navržená Ivo Hlaváčem, že „*strategie označuje koncepční organizaci a řízení určité činnosti za účelem ovlivnění budoucích podmínek a dosažení definovaných cílů. Strategie bývá chápána jako obecný postup či umění koncepčně dosahovat stanovených cílů pomocí identifikovaných prostředků, metod a nástrojů v určitém časovém rozvrhu*“, se jeví z našeho pohledu vhodnější.¹⁹ Ačkoliv obsahuje klíčové body, které definice strategie vyžaduje, zůstává její nevýhodou jistá těžkopádnost, především v souvislosti s kritériem flexibility, zmíněným výše. Rovněž poměrně nejasně formuluje vztah cílů a strategie. Je z ní totiž možné cíle chápat jako v podstatě vnější element, který je na tvorbě strategie nezávislý. Cíle je však vhodné spíše vnímat jako inherentní součást strategie, součást, která se v procesu její tvorby musí dynamicky měnit tak, aby byla co možná nejvíce v rovnováze s jejími ostatními částmi. Pro tvorbu dokumentu na úrovni „*Grand Strategy*“ je třeba specificky uchopit cíle rozdílným způsobem, protože jejich vytyčování je méně ovlivněno systemickými tlaky.²⁰ I z toho důvodu se tento text přiklání k zdánlivě poměrně jednoduché konceptualizaci používané U. S. Army War College, která vychází z následující definice: „... *konceptuálně definujeme strategii jako vztah mezi cíli, postupy a prostředky*“²¹. Tato verze je volena především proto, že umožňuje chápat pojem strategie širším způsobem. Je dostatečně vhodná i pro nevojenské a nebezpečnostní otázky, jakkoliv je pro účely tohoto textu vhodné omezit se na bezpečnostní rovinu. Jednoduchost nabízené definice přitom nikterak nesnižuje její preciznost. Obsahuje trojici klíčových faktorů, které se různým způsobem odrážejí i v ostatních definicích, tedy cíle, prostředky a postupy. Zároveň strategii chápe jako jejich vztah, nikoliv pouhý výčet. Umožňuje také jiné zacházení s těmito faktory. Dává totiž prostor dynamicky reagovat ve všech třech vstupech tak, aby došlo ke zmíněné Brodieho maximalizaci užitku a Lykkeho minimalizaci rizika, toho všeho za omezených možností. Na rozdíl od předchozích definic zachází s cíli flexibilně, a umožňuje tak reflektovat kvalitativně jiné podmínky a nároky na dokumenty v segmentu „*Grand Strategy*“.

KOMPLEXNÍ VZTAH

Předchozí věty obsahují jedno z klíčových doporučení, které může tento text nabídnout pro tvorbu Bezpečnostní strategie ČR. Strategie by se měla zabývat komplexním vztahem všech svých tří částí. Jednoduše řečeno, strategie by nám měla říkat, jak budeme používat prostředky, které můžeme mít k dispozici k dosažení našich cílů. Znalost jednotlivých částí je klíčová a nezbytná. Při tvorbě strategie je tedy v první řadě nezbytné ujasnit si, co jsou naše konkrétní cíle, jaké prostředky k jejich dosažení jsou k dispozici a jakými způsoby je toho možné dosáhnout. Avšak taková znalost dává dohromady pouze seznam prostředků, cílů a metod jejich dosažení. Strategie vzniká až propojením těchto jednotlivých částí do interaktivního celku, který je schopen efektivně fungovat v čase. Konceptuálním otázkám tohoto propojení bude věnována další část tohoto textu. Nejprve je však vhodné stručně ukázat, co je myšleno jednotlivými částmi.

Prostředky přirozeně představují zdroje, které má daný aktér k dispozici. V podstatě je možné říct, že z pohledu národní bezpečnosti prostředky zahrnují to, co Hans Morgenthau označuje jako elementy moci.²² Na rovině bezpečnostní strategie pak samozřejmě není třeba pracovat pouze se statickým souborem zdrojů, které jsou k dispozici v daný moment. Bezpečnostní strategie je dokumentem s platností na delší časové období. Jakkoliv je třeba zohlednit stav prostředků ve chvíli, kdy je strategie vytvářena, strategie samotná se může a měla by vyjádřit k tomu, jaké zdroje jsou k plnění daných cílů třeba. Tím strategie poskytuje rámec pro adekvátní alokaci dosažitelných zdrojů, v případě bezpečnostní strategie například k tvorbě rozpočtu, respektive jeho jednotlivých kapitol. Vzhledem k tomu, že stát nevyužívá všechny svoje kapacity pro zajištění bezpečnosti, může bezpečnostní strategie poskytnout vodítko pro zvýšení, nebo naopak omezení celkových výdajů v dané oblasti, stejně jako pro optimalizaci prostředků v jejím rámci. Prostředky pak samozřejmě mohou být jak materiální, tak nehmotné. Do první kategorie můžeme celkem přirozeně zařadit například výstroj a výzbroj bezpečnostních sborů, ekonomický potenciál státu či přírodní zdroje. Mezi nehmotné řadí H. Richard Yarger například vůli, odvahu nebo intelekt.²³ Zároveň je třeba reflektovat úzké propojení mezi oběma kategoriemi. Zejména prostředky v podobě lidského kapitálu jsou do značné míry zásadní, neboť potřebnou kvalifikaci pro často vysoce sofistikovanou činnost nezbytnou pro efektivní využití materiálních prostředků nemusí být možné dostatečně flexibilně získat.

Cíle nám v trojici, jejíž vnitřní vztahy tvoří strategii, říkají, čeho má (ale i může) být vlastně dosaženo. Následně tak vytvářejí, nebo přispívají k vytváření, požadovaného ideálního stavu.²⁴ V české bezpečnostní strategii z roku 2003 reprezentuje cíle, jakkoliv poměrně velmi obecné, zejména kapitola *III – Bezpečnostní zájmy ČR*. Zatímco prostředky jsou v podstatě objektivně zhodnotitelné, cíle musí být výsledkem politického rozhodnutí. Pouze se znalostí požadovaného výsledného stavu je možné vytvořit strategii.

Část strategie, kterou tento text označuje jako postupy, se věnuje propojení cílů a prostředků. Zatímco cíle nám říkají, co chceme dosáhnout, a prostředky určují, co k tomu musíme použít, v případě postupů je nutné položit si otázku, jak to udělat. Studium strategie se často zaměřuje především právě na tuto část. Vezmeme-li jako velmi zjednodušený příklad dobře známou strategii vzájemného zaručeného zničení, je cílem odstrašit protivníka, prostředky tvoří jaderné síly schopné odvetného úderu a postup pak představuje co možná nejvěrohodnější hrozba odvety v případě napadení, v jejímž důsledku by došlo k nepřijatelným ztrátám na straně útočnicka. Tato strategie je samozřejmě mnohem komplexnější, nicméně pro účely tohoto textu je zcela zásadní to, že žádná z jednotlivých částí sama o sobě není strategií. Až propojení všech tří do teoreticky podepřeného komplexu vytváří strategii.

Konceptualizace, o kterou se opírá tento text, pak kromě výše zmíněných principů považuje za jeden ze základních znaků strategie její proaktivnost. Jednoduše řečeno, strategie není pouhou reakcí na vývoj. Tento faktor přitom zdaleka není triviální. Při absenci vize, kterou poskytuje dokument na úrovni „Grand strategy“, hrozí, že budou krizové situace řešeny improvizací, což často vede k opakování předchozích chyb. Reaktivností netrpí jen bezpečnostní politika ČR, ale i řady dalších států. David Chandler mluví v souvislosti s bezpečnostní politikou USA o *doktríně krizového managementu, která postrádá jakoukoliv historickou perspektivu, stává se otrokem nepředvídaných událostí a je založena na odpovídání na krizové situace*²⁵. Výše zmiňovaný Yarger se pak přímo domnívá, že strategie je protikladem krizového managementu.²⁶ S jistou výhradou, které bude věnována pozornost později, lze s tímto pohledem souhlasit.

IMPLIKACE

Klíčovým problémem samozřejmě je, jak mohou být výše zmíněné principy strategie použity v praxi. To primárně závisí na tom, kdo bude model aplikovat a v jakých podmínkách. Obecně je

však možné říci, že užitečné východisko poskytne několik základních otázek. Především je třeba znát odpověď na otázku, co chceme dosáhnout, tedy jaký má být cílový stav. Rovněž je vhodné analyzovat, jaké jsou v daný moment dostupné prostředky. Následně je třeba zvážit, jak je možné dosáhnout cílového stavu s použitím dostupných zdrojů. Pokud se ukáže, že zdroje neodpovídají potřebám, je možné usilovat o jinou alokaci zdrojů. Zároveň se ale může ukázat, že požadovaného cíle není možné dosáhnout. V takovém případě se nabízí možnost změnit cíle samotné. Mezi prostředky, cíli a postupy bude vždy existovat jistá nerovnováha. Z této nerovnováhy pak logicky vyvstávají rizika. Není reálné očekávat úplnou eliminaci rizik, avšak je se třeba snažit o jejich minimalizaci.²⁷ Daný dokument tak musí ideálně představovat pokus vyvážit tři zmíněné elementy v nelineárním, špatně předvídatelném a nevypočitatelném prostředí.

Právě propojení třech elementů strategie přitom představuje zásadní slabinu české bezpečnostní strategie z roku 2003. Ta se až příliš často spokojila s pouhým výčtem. Zatímco identifikaci cílů a prostředků věnuje v obecné míře dokument dostatečnou pozornost, jejich propojení pokulhává. Například kapitoly *II – Východiska bezpečnostní politiky ČR* – a *III – Bezpečnostní zájmy ČR* – nabízejí poměrně zdařilý výčet víceméně abstraktních cílů bezpečnostní politiky ČR. Kapitola *IV – Bezpečnostní prostředí* – podobným způsobem poskytuje katalog hrozeb. V obou případech však chybí hierarchizace a stanovení priorit. Problém existuje i u stanovení cílů jako takových. Otázkou totiž zůstává, do jaké míry můžeme bezpečnostní zájmy ČR považovat za stanovené cíle. Příslušná kapitola tyto zájmy identifikuje značně nekonkrétně. Konstatování, že životním zájmem je zachování existence ČR, nepředstavuje zdaleka takový problém jako zcela nejasná operacionalizace. Zájmy a cíle se v tomto kontextu jeví vhodné rozlišovat. Zájmem ČR může být například udržení míru ve světě, nicméně takové konstatování v podstatě nepřekračuje základní logiku preference dobra nad zlem. Je nasnadě, že takový přístup je pro zpracování funkčního strategického dokumentu zásadně nedostatečný. Cíle by měly být stanoveny na konkrétnější úrovni tak, aby mohly být převedeny do reálné politiky. V Bezpečnostní strategii ČR navíc mezi prostředím, východisky a zájmy neexistuje jasně formulovaný vztah. Tím vzniká problematická situace, protože nejasná formulace cílů do značné míry znemožní jakkoliv zvažovat způsob jejich naplnění a identifikaci potřebných zdrojů.

Česká republika si tedy musí nejprve ujasnit, jaké jsou její cíle. V nejobecnější rovině se je možné zabývat základní otázkou toho, zda je ČR tím, co by Hans Morgenthau označil jako zemi usilující o zachování statu quo, nebo zda naopak usiluje o jeho změnu.²⁸ Tato zdánlivě banální otázka má ovšem široký dopad. Lze se dost dobře domnívat, že současná mezinárodní situace je pro ČR v zásadě velmi pozitivní. Země usilující o udržení statu quo však bude pravděpodobně nucena v mnoha bodech „omezit svoji strategii na reaktivní zvládání krizí“. Právě to je výjimkou z Yargerova požadavku na proaktivní strategii, která byla zmíněna výše.

ZÁVĚR

Přesto, nebo možná právě proto, že je pojem strategie v obecném i odborném diskurzu široce rozšířený, existuje celá řada jeho interpretací. Aby bylo možné strategii, v našem případě Bezpečnostní strategii ČR, efektivně formulovat, je třeba nejprve provést konceptualizaci termínu jako takového. Tento text nabízí jako potenciální východisko model Artura Lykka a chápe strategii jako vztah mezi prostředky, způsoby a cíli.²⁹ Strategie by nám, jednoduše řečeno, měla říkat, jak budeme používat prostředky, které můžeme mít k dispozici k dosažení našich cílů. Strategie v tomto pojetí nesmí být pouhým seznamem jednotlivých částí, ale musí reflektovat komplexní vztah mezi svými třemi základními částmi. Strategické dokumenty tedy musí představovat výsledek precizní odborné analýzy směřující k zodpovězení základních otázek: Jaké bude prostředí na konci platnosti dokumentu? Jakou roli v tomto prostředí chce ČR hrát? Co k tomu potřebuje? Jak toho dosáhnout? Odpovědi pak musí být podrobeny další kritické analýze možností jejich realizace. V každém bodě je pak třeba sledovat tři základní kontrolní kritéria: (a) udržitelnost, tj.

zda jsou výsledky vložených nákladů opodstatněné ve vztahu k důležitosti daného cíle; (b) proveditelnost, tj. zda může být daný krok realizován za pomoci dostupných nástrojů; (c) vhodnost, tj. zda povede daný krok k realizaci očekávaného efektu.³⁰ Celý proces by se tudíž měl v zásadě podobat spíše hermeneutickému kruhu než arbitrárnímu určení veličin.

POZNÁMKY

¹ Tím není nikterak zpochybněna užitečnost „strategické nejednoznačnosti“ zejména ve vztahu k zahraničním příjemcům textu. Zde však jde o teoretický přístup mimo rámec a ambici tohoto textu.

² FAIRCLOUGH, Norman, *Analysing Discourse*, s. 2.

³ K zásadním obecným pracím k této problematice srovnej DERRIDA, Jacques, *Of Grammatology*; FOUCAULT, Michel, *The History of Sexuality*, k aplikaci v našem oboru například PRICE, Richard, *A Genealogy of the Chemical Weapons Taboo*.

⁴ HLAVÁČ, Ivo, *Strategie*, s. 78–81

⁵ Srovnej zejména PROCHÁZKA, Josef, *Strategická studia pro obranu a bezpečnost: Pohled z praxe*, s. 6–11; HŘEBÍČEK, Miroslav, *Strategická studia v oblasti obrany a bezpečnosti*, s. 12–19; MAREŠ, Miroslav, *Perspektivy Ústavu strategických studií Univerzity obrany*, s. 20–25; EICHLER, Jan, *Náměty a doporučení pro výzkumnou činnost ÚSS Brno*, s. 26–33.

⁶ Nejuceleněji sepsán samotným autorem v: LYKKE, Arthur F., *Military Strategy: Theory and Application (Reference Text for the United States Army War College)*, těžiště konceptu však leží v nepublikovaných výukových materiálech zpracovaných v: YARGER, H. Richard, *Toward a Theory of Strategy: Art Lykke and the U.S. Army War Collage Strategy Model*; nebo: Yarger, H. Richard, *Strategic Theory for the 21st Century: The Little Book on the Big Strategy*.

⁷ BRODIE, Bernard, *Strategy as a Science*, s. 476.

⁸ srovnej BETTS, Richard K., *Should Strategic Studies Survive?*, s. 13–22.

⁹ BARTHOLOMEES, J. Boone, *A Survey of the Theory of Strategy*, s. 13.

¹⁰ CLAUSEWITZ, Carl von, *On War: The Complete Edition*, s. 54.

¹¹ LIDDEL-HART, Basil, *Strategy*, s. 335.

¹² BEAUFRE, André, *Deterrence and Strategy*, s. 156.

¹³ BEAUFRE, André, *An Introduction to Strategy*, s. 22.

¹⁴ Specificky jmenuje ekonomické, politické, diplomatické a vojenské nástroje použití síly. „Totální strategie“ je výrazem, který Beaufre používá namísto dnes známého „Grand Strategy“ tamtéž. s. 30–31.

¹⁵ GRAY, Colin S, *Modern Strategy*, s. 17.

¹⁶ GRAY, Colin S, *The Strategic Bridge: Theory for Practice*. Pro důkladné porozumění původnímu konceptu kontroly viz WYLIE, Joseph C, *Military Strategy: A General Theory of Power Control*.

¹⁷ GRAY, Colin S, *The Strategic Bridge: Theory for Practice*.

¹⁸ BEAUFRE, André, *An Introduction to Strategy*, s. 30–33. Další strategické úrovně pak jsou Vojenská strategie–Operační úroveň–Taktická úroveň. Podrobně o jejich vztahu viz např. Lonsdale, David J., *Strategy*.

¹⁹ HLAVÁČ, Ivo, *Strategie*, s. 81.

²⁰ BEAUFRE, André, *An Introduction to Strategy*, s. 30–33.

²¹ BARTHOLOMEES, J. Boone, *A Survey of the Theory of Strategy*, s. 15.

²² Pojem moci je samozřejmě detailně rozebraný v řadě prací a jeho další detailní konceptualizace by přesáhla ambice tohoto textu. Josef Nye například definuje moc jako *schopnost ovlivnit výsledky, které chcete dosáhnout, a pokud je to nezbytné, schopnost změnit chování jiných, aby*

k tomu [co chcete dosáhnout] došlo. V takovém případě prostředky rozumíme v podstatě to, na čem se tato moc zakládá. Velmi dobře zpracovává různé prostředky, které jsou elementy státní moci, už klasik Hans Morgenthau. Přestože je Morgenthau považován společně s E. H. Carrem za jednoho z intelektuálních otců realismu, neredukuje chápání moci, a tedy prostředků, které má stát k dispozici, pouze na materiální elementy, nebo dokonce pouze vojenskou sílu. Naopak Morgenthau chápe moc komplexně včetně nehmaterelných složek jako „národní charakter“. Srovnej MORGENTHAU, Hans J., *Politics Among the Nations: The Struggle for Power and Peace*, s. 124–165 a NYE, Joseph S., *Limits of American Power*, s. 548.

²³ YARGER, H. Richard, *Toward a Theory of Strategy: Art Lykke and the U.S. Army War Collage Strategy Model*, s. 49.

²⁴ tamtéž

²⁵ CHANDLER, David, *National Interest, National Identity, and ‘Ethical Foreign Policy’*, s. 168.

²⁶ YARGER, H. Richard, *Toward a Theory of Strategy: Art Lykke and the U. S. Army War Collage Strategy Model*, s. 43.

²⁷ Srovnej GRAY, Colin S, *The Strategic Bridge: Theory for Practice*. a WYLIE, Joseph C, *Military Strategy: A General Theory of Power Control*.

²⁸ srovnej MORGENTHAU, Hans J., *Politics Among the Nations: The Struggle for Power and Peace*, s. 50–84.

²⁹ LYKKE, Arthur F., *Military Strategy: Theory and Application (Reference Text for the United States Army War College)*.

³⁰ YARGER, H. Richard, *Toward a Theory of Strategy: Art Lykke and the U.S. Army War Collage Strategy Model*, s. 50.

LITERATURA

- [1] BARTHOLOMEES, J. Boone. A Survey of the Theory of Strategy. In BARTHOLOMEES, J. Boone. *U. S. Army War College Guide to National Security Issues Volume I: Theory of War and Strategy*. Carlisle PA: Strategic Studies Institute, 2010. p. 13–43. ISBN 1-58487-450-3.
- [2] BETTS, Richard K. Should Strategic Studies Survive? *World Politics*. 1997, roč. 50, č. 1, p. 7–33.
- [3] BEAUFRE, André. *An Introduction to Strategy with Particular Reference to Problems of Defence, Politics, Economics, and Diplomacy in the Nuclear Age*. London: Faber and Faber, 1965.
- [4] BEAUFRE, André. *Deterrence and Strategy*. London: Faber and Faber, 1965.
- [5] BRODIE, Bernard. Strategy as a Science. *World Politics*. 1949, roč. 1, č. 4, p. 467–488.
- [6] CHANDLER, David. National Interests, National Identity, and ‘Ethical Foreign Policy’. In DUVAL-DAVIS, Nira, KANNABIRAN, Kaplana, VIETEN, Ulrike. *The Situated Politics of Belonging*, London: SAGE, 2006. p. 161–175. ISBN 1-41292-101-5.
- [7] CLAUSEWITZ, Carl von. *On War: The Complete Edition*. London: Wildside Press, 2009. ISBN 1-43440-496-X.
- [8] DERRIDA, Jacques. *Of Grammatology*. Washington DC: John Hopkins University Press, 1998.
- [9] EICHLER, Jan. Náměty a doporučení pro výzkumnou činnost ÚSS Brno. *Obrana a strategie*. 2006, roč. 6, č. 1, s. 26–33.
- [10] FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. New York: Routledge, 2003.
- [11] FOUCAULT, Michel. *The History of Sexuality*. London: Penguin, 1998.

- [12] GRAY, Colin S. *Modern Strategy*. New York: Oxford University Press, 1999. ISBN 0-19-878251-9
- [13] GRAY, Colin S. *The Strategy Bridge: Theory for Practice*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- [14] HLAVÁČ, Ivo. Strategie. In ZEMAN, Petr. *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s. 78–81. ISBN 80-210-3037-2.
- [15] HŘEBÍČEK, Miroslav. Strategická studia v oblasti obrany a bezpečnosti. *Obrana a strategie*. 2006, roč. 6, č. 1, s. 12–19.
- [16] LIDDEL HART, Basil. *Strategy 2nd Edition*. New York: Praeger, 1967, ISBN 0-45-201071-3.
- [17] LONSDALE, David J. Strategy. In JORDAN, David. *Understanding Modern Warfare*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. s. 14–64. ISBN 987-0-521-70038-2.
- [18] LYKKE, Arthur F. *Military Strategy: Theory and Application (Reference Text for the United States Army War College)*. Carlisle, PA: US Army War College, 1989. MAREŠ, Miroslav. Perspektivy Ústavu strategických studií Univerzity obrany. *Obrana a strategie*. 2006, roč. 6, č. 1, s. 20–25.
- [19] MORGENTHAU, Hans J. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw-Hill, 1993. ISBN 0-07-043306-2.
- [20] NYE, Joseph S. Limits of American Power. *Political Science Quarterly*, 2002–2003, roč. 117, č. 4, p. 545–559.
- [21] PRICE, Richard. A Genealogy of the Chemical Weapons Taboo. *International Organization*. 1995, roč. 49, č. 1, p. 73–103.
- [22] PROCHÁZKA, Josef. Strategická studia pro obranu a bezpečnost: Pohled z praxe. *Obrana a strategie*. 2006, roč. 6, č. 1, s. 6–11.
- [23] YARGER, Harry R., *Strategic Theory for the 21st Century: The Little Book on the Big Strategy*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 2006. ISBN 1-58487-233-0.
- [24] YARGER, H. Richard. Toward a Theory of Strategy: Art Lykke and the U. S. Army War Collage Strategy Model. In BARTHOLOMEES, J. Boone. *U. S. Army War College Guide to National Security Issues Volume I: Theory of War and Strategy*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 2010. p. 45–51. ISBN 1-58487-450-3.
- [25] WYLIE, Joseph C. *Military Strategy: A General Theory of Power Control*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1967.